

**SPREKEN
OF BREKEN**

Leesexemplaar

MARLIES VAN BOUWEL

**SPREKEN
OF BREKEN**

P E L C K M A N S

INHOUD

DE AANHOUDING	9
DE WENDING	17
HET VERZET	29
UITDRAGEN	43
HET NET GESLOTEN	55
IMPACT	75
NERGENS THUIS	87
NERGENS VEILIG	105
DE FOLTERINGEN	121
TER BESCHIKKING	139
HET VERRAAD	149
GEEN UITWEG	165
DE UITHAAL	179
DE RELATIVITEIT VAN VRIJHEID	195
HET ONDERZOEK	215
Bronnen	227
Dankwoord	231

“Betrayal can only happen if you love.”

— JOHN LE CARRÉ
in *The Looking Glass War*

Leesexemplaar

‘Spreken of breken, als gevangene van de Sipo-SD had je geen andere keuze, dat zie ik in mijn onderzoek keer op keer bevestigd,’ hoor ik Jan Maes zeggen, een andere deelnemer aan het congres over het verzet in Antwerpen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ik knik bevestigend op dat spreken of breken en vraag hem of hij tijdens zijn doctoraatsonderzoek de naam Elise Nahon-Hofkens tegenkwam.

De man, die gids is in de Kazerne Dossin, het onderzoekscentrum over de Holocaust, gooit zijn nek naar achteren als een briesend paard: ‘Ah, Nahón. Die psychopate die schone sier maakte bij de Duitse Gestapo!’

Als ik dit een tendentieuze stelling noem, briest de man opnieuw.

‘Weet je dat ze honderden communistische verzetsstrijders heeft verklikt?’

‘Dat zei haar moordenaar, en pas vijf jaar na haar dood. Ik geloof niet dat dit de waarheid is.’

Ik weet wat er over deze vrouw wordt verteld en hoe dit in elk nieuw boek over de Tweede Wereldoorlog verder wordt aangedikt.

* * *

In tegenstelling tot het gros van de bevolking keek Elise Nahon-Hofkens in het begin van de Tweede Wereldoorlog de kat niet uit de boom. Samen met haar man Vital Nahon sloot ze zich onmiddellijk na een korte vlucht naar Frankrijk aan bij het linkse verzet in Antwerpen. Wanneer de Gestapo Vital op 27 maart 1942 arresteerde en hem via Breendonk naar Mauthausen stuurde, moest zij onderduiken.

Als jonge leerkracht mode was ze een opvallende verschijning. Maar vanaf Vitals arrestatie moest zij zich gedeisd houden. Ze raakte geïsoleerd en dreef steeds verder af van haar doel: Vital vrij krijgen.

Wanneer de Duitse troepen vanaf 1943 op het oostelijk front verliezen leden en de geallieerden in het westen aan hun opmars begonnen, traden in Antwerpen langzamerhand meer en meer mensen toe tot het verzet. Na de oorlog kregen ze de erkenning die ze verdienden.

Bij Elise Nahon-Hofkens gebeurde het andersom. Na twee jaar van verzet verraadde zij in het voorjaar van 1943 vroegere kameraden. Dit verraad is tot nu toe sterk uitvergroot.

Bovendien zijn de tijden veranderd.

Kun je in de eenentwintigste eeuw een jonge, mooie vrouw die na foltering en de namen van haar medestrijders noemde en die bij haar folteraar-bewaker moest wonen en hem moest gehoorzamen, van horizontale collaboratie beschuldigen?

Om te weten te komen in hoeverre Elise Nahon slachtoffer was of dader, ben ik de archieven ingedoken en heb ik haar leven en het onderzoek naar haar dood gereconstrueerd. Hiervoor ben ik als het ware in haar huid gekropen.

De onbekommerde Elise Hofkens met haar tweelingzus Marja in de jaren dertig.

DE AANHOUDING

1.

Die vrijdagmorgen ontving ik weer een hoop geld van een nieuwe gever. De hele week stroomde het geld al binnen. Hoog tijd om mijn kasboek in orde te brengen. Bovenaan schreef ik de datum, 27 maart 1942. Daaronder schreef ik in eenvoudige geheimtaal de namen en de sommen van de gulle schenkers.

Op het moment dat ik de huissleutel nam om me klaar te maken voor mijn werk, galmde de bel door het huis. Ik schrok. Met de sleutel alvast in de zijzak van mijn blauw-groen gestreepte rok keek ik langs het zware verduisteringsgordijn van de woonkamer. Beneden op straat stonden twee zwartjassen. De ene ging enkele stappen achteruit om onze woning op de bovenverdieping beter te bekijken, de andere belde opnieuw aan.

Ik keek rond, op tafel lag nog het kasboek. Ik knoopte mijn rok los en stak het bij het opgevouwen geld in mijn onzichtbare binnenzak. Dan ging ik naar beneden en keek door het spionnetje.

Die twee hoorden het luikje verschuiven, ze klopten harder en riepen: 'We zoeken Alice Nahon.'

'Het spijt me,' antwoordde ik vanachter de deur. 'Zij is dood. Alice is gestorven.' Dat was waar, mijn schoonzus was in mei 1933 gestorven. Negen jaar later aanbod Vlaanderen nog altijd de bestverkochte dichteres aller tijden.

'Haar man dan. Vital Nahon.'

‘Dat is haar broer. Die is gaan werken.’

‘Jij dan.’ Ze bleven op de voordeur bonken. En ik maar in mijn geheugen graven. Had ik die morgen Vital gekust? Had ik hem stevig genoeg omhelst? Ik hoopte het. Moeder had me op het hart gedrukt dat we elke dag behoorlijk afscheid moesten nemen, zodat we ons altijd dat afscheid zouden herinneren.

Om zeker te zijn van wat ze bedoelde, had ik mijn moeder vragend aangekeken.

‘Ik weet het, hoor, ik voel het. Jij en Vital, jullie doen dingen die het daglicht niet mogen zien.’

‘Je kunt tegenwoordig alleen dingen doen bij daglicht, moeder. ’s Nachts moeten we zoals iedereen binnenblijven. Buiten is het te gevaarlijk.’

Moeder had geknipoogd, alsof ze ook in het complot zat.

Er zat niets anders op dan de voordeur te openen.

‘Wie zijn jullie?’

Nors vielen ze me in rede: ‘Wie ben jij?’

‘Ik ben Elise Hofkens. De vrouw van Vital.’

‘Wir brauchen Alice.’

‘Alice ist tot. Jetzt neun Jahre.’

Ik keek van de ene naar de andere man. Die twee heerschapen waren geen klein grut én ze zochten mij. Die met het litteken op het gezicht moest Max Werner zijn, de schoft die vorige maand willekeurig twintig Joden van straat haalde en naar de kampen in Duitsland stuurde omdat een of andere onverlaat zijn Chevrolet in brand had gestoken. Ik was in de war omdat de andere man zich ook als Max voorstelde.

‘Max Günther. We komen je appartement bekijken.’

Ik kon niet anders dan ze mee naar boven nemen. Zenuwachtig begon ik op de trap te giechelen omdat ik Max een echte hondennaam vond. ‘Kom Max, kom, kom.’

Max Werner stond aan het hoofd van de Antwerpse Gestapo, daar was ik zeker van, en pas dan drong het tot me door dat die

Max Günther de bekendste en meest succesvolle communistenjager aller tijden was, de overtreffende trap van de gruwel van het naziregime. Dit was de man die bij de vroegere burens in De Boschaertstraat over ons informatie was komen inwinnen. Juist daarom wou Vital daar weg en naar deze woning verhuizen. In onze nieuwe wijk was er minder kans dat iemand ons zou verlinken, dacht hij.

Ik beefde over heel mijn lichaam, maar ik wist dat ik helder moest blijven en alert reageren. De Gestapo mocht onder geen beding het kasboek van Solidariteit onder mijn rokken vinden. Ik moest die moffen zo snel mogelijk buiten werken. Maar hoe?

In de woonkamer draaiden ze een rondje voor ze de kast openden met op de bovenste plank alle edities van de dichtbundels van Alice Nahon. Daaronder waren tot voor kort de boeken van Bakoenin en Marx alfabetisch tot Zola gerangschikt, nu waren de planken opvallend leeg, er stond alleen een zo goed als lege fles Elixir d'Anvers. Ze snoeven, dit was duidelijk niet wat ze verwachtten.

Mijn accordeon lag op een tafeltje ernaast. Max Günther nam het muziekinstrument en schudde ermee. 'Dat is ook niet veel zaaks.'

Dan draaide hij zich om en keek me arrogant aan: 'Waar zijn de schrijfmachines?'

'Wat?' Ik probeerde me van de domme te houden.

'De schrijfmachines,' herhaalde de andere Max, die met het litteken.

'De stencilmachine,' zei lange Max, die nog altijd met zijn zware oogleden op me neerkeek. Hij nam de Höhner weer vast alsof het speelgoed was en geen muziekinstrument.

'Ik weet van niets. Wat bedoelen jullie?' Mijn benen leken van blubber.

'Alice?'

Natuurlijk reageerde ik niet, ik was Alice Nahon niet.

Max Günther legde zijn hand achter op mijn hoofd en ver-

plichtte me naar een blad papier vol lijsten met namen te kijken. Zijn vingers klemden zich om mijn haren, vastgebonden met een haarspeld. Die speld prikte in mijn huid.

‘Wie ken je hiervan?’

Ik probeerde het hoofd te schudden. ‘Niemand.’

Dan hield hij me een blad met andere namen voor. ‘Deze mensen werken aan die stomme communistische gazetten. Dat weten we zeker. Hier, kijk, Verbruggen uit Wilrijk, hij staat ook op de lijst. Hij heeft ons jouw naam gegeven, Alice Nahon. Jullie typen hier de kranten, jullie stencilen hier pamfletjes. Dat heeft hij ons verteld.’

Hij liet mijn hoofd los en haalde een verformfaaid briefje uit zijn zak dat ik ooit met Jeanne hier in huis had geknipt. ‘België vrij’ stond erop. Hij liet me ook de andere kant zien met ‘Niets voor Hitler, ons eten voor ons’.

Ik haalde mijn schouders op. Ik probeerde te doen alsof ik het nog nooit had gezien.

Op de lijst wees hij weer de naam van mijn jonggestorven schoonzus aan.

‘Alice Nahon?’ Ik las vragend haar naam.

‘Ja, Alice Nahon. Dat ben jij, jij leidt Solidariteit!’

‘Maar ik ken haar niet, ik ben dat niet, ik ben Elise, de vrouw van Vital Nahon.’

Ik zag dat zijn wenkbrauwen normaal boven zijn neusbrug doorgroeiden, maar dat hij de doorgang had afgeschoren.

‘Ik ken geen Verbruggen uit Wilrijk.’ Dat klopte, ik kende alleen een Verbruggen uit Deurne, maar de andere namen kende ik wel, zoals die van Vital en die van Jeanne en... Alice Nahon, ik veronderstelde dat die Verbruggen mijn naam verwisselde met die van mijn beroemde schoonzus.

Een aantal namen zeiden me niets. ‘Die mensen ken ik niet.’

Max Günther wees naar de naam van Vital.

‘Natuurlijk, dat is mijn man. Dat heb ik al gezegd.’

Ik moest meekomen van de twee Maxen. Ik wou niet mee. Ik dacht koortsig na. Wat kon ik doen? In elk geval mocht dat kasboek en het geld niet in hun handen vallen, het moest terechtkomen bij wie het nodig had.

‘Dat kan niet,’ zei ik. ‘Ik kan niet mee want ik moet werken. Ik ben al laat, ik moet dringend naar school om er les te geven. Mode. Naaien.’ Ik liet mijn identiteitskaart met de laissez-passer voor de avondklok zien en zette de schooltas ostentatief op tafel. Als Vital thuiskwam, zou hij meteen weten dat er iets niet pluis was.

Max Werner nam mijn Ausweis af, hij bestudeerde mijn naam op de kaart.

‘Maar eerst moet ik naar de wc.’ Ik hield mijn benen verwrongen over elkaar om duidelijk te maken dat de nood hoog was.

Max Günther knikte dat het goed was en veegde me met de hand uit zijn zicht. Hij ging naar de lege werkkamer waar enkele maanden geleden de ondergedoken Joodse journalist David De Vries zat te schrijven en waar nu de ingemaakte kasten vol kleren voor vluchtelingen of politieke gevangenen lagen, gesorteerd per lichaamslengte. Hij opende die kasten, dat kon ik horen.

Max Werner hield nog altijd mijn pas vast en ging met me mee naar de keuken zodat ik daarachter naar de wc kon. Hoe raakte ik uit dit wespennest? Voor ik de deur van de wc sloot, wees ik hem nog eens op de boeken van Alice in de woonkamer. Hij draaide zich om, stak mijn Ausweis in zijn jaszak en ging terug, helemaal tot aan de kast waar hij de dichtbundels van Alice Nahon op het randje van de kast liet wiebelen.

Ik moest rap zijn. Met ingehouden adem liep ik hem op mijn tenen achterna, tot aan de voordeur die ik geruisloos opende. Zonder jas of tas ging ik buiten en draaide mijn eigen sleutel in het slot, in dubbelslot, en rende weg, naar beneden, dan links de straat in. Voorbij de donkergroene Duitse auto stak ik de straat over. Achter mij hoorde ik schieten. Die moffen moesten naar de wc zijn gegaan want ze richtten wel vier of vijf keer naar mij met hun pistolen. Ongelooflijk hoe ze dat konden doen door het kleine

raampje dat ik had verduisterd met blauwsel, dat je in normale tijden gebruikt om je vitrage hagelwit te wassen.

2.

Ik zigzagde over de straat zoals ik had gehoord dat je in zo'n geval moest doen. Pas op het Rockoxplein leunde ik tegen een boom om op adem te komen.

Wat moest ik nu doen? Ik kon niet terug naar huis. Ik liep even verder, keerde op mijn stappen terug, ging tot aan de hoek van de Volhardingstraat en gluurde er om de hoek. Dezelfde auto stond nog voor de deur. Hijgend keek ik wat langer. Die mannen bleven daar, binnen, ik stond hier, buiten. Ik zette enkele stappen de ene kant op en dan enkele in de andere richting. Waar moest ik naartoe? De enige aan wie ik kon denken was Jeanne, zij woonde het dichtstbij.

Ik draaide me weer om en liep via het binnenpleintje naar de Koloniënstraat en dan naar de Jan Van Rijswijklaan. Daar rende ik langs al die statige herenhuizen van dokters en advocaten, helemaal tot aan het einde van de straat, tot aan het flatgebouw waar Jeanne een appartement had.

Ik vertelde haar wat ik had gedaan. Eerst trok Jeanne bleek weg. Na een tijdje grinnikte ze en dan lachte ze luidop. Dan zweeg ze weer.

'Wel brutaal, meid. Het ergste is dat je nu natuurlijk niet meer terug kunt. Jij kunt niet meer naar huis.' Jeanne legde het kasboek tussen haar linnengoed en stak de bankbiljetten in haar portefeuille. 'Die neem ik morgen mee.'

De kamer draaide voor mijn ogen weg, want ik besefte dan pas de draagwijdte van mijn overhaaste actie. Er kwam een krop in mijn keel, ze leek ingesnoerd en toch klopte mijn hart daar, hard en gejaagd. Ik hield mijn arm voor me uit en zag hoe de hand trilde.

Dan begon mijn hele lijf te daveren. ‘Wat nu?’ stamelde ik. Waar moet ik naartoe? Waar zou Vital zijn?’

Jeanne hield me enkele tellen strak tegen haar lijf om me te kalmeren. Onze borsten zaten elkaar in de weg; dat leidde zo af dat ik effectief ietwat rustig werd.

‘Stil maar,’ suste Jeanne. ‘Vital komt straks pas thuis. Hij zal zijn mond niet tegen die moffen voorbijpraten. Daar kun je vanop aan. Hij zwijgt minstens 24 uur. Dat is de afspraak. Zelfs daarna zal hij als rechtgeaarde verzetsstrijder geen namen prijsgeven, zelfs niet onder de ergste folteringen.’

Ik geloofde haar. Maar wat moest ik nu doen?

‘Jij kunt hier voorlopig blijven. We hebben genoeg plaats, onze zoon kan weer bij ons op de kamer slapen.’

Jeanne haalde me een glas water.

Bij elke slok werd ik me meer bewust van de heikele situatie. Ik probeerde de gevolgen te overzien. Eerst en vooral moest ik Vital waarschuwen. Maar hoe?

‘We moeten naar de Volhardingstraat, we moeten naar ons huis.’ Ik herhaalde het een paar keer om het bij mezelf en bij Jeanne te laten doordringen. Ik stond op. Jeanne wou met me mee, maar ik dacht dat het beter was alleen te gaan.

‘Ga niet te vroeg,’ zei Jeanne.

‘Maar ik mag daar ook niet te laat aankomen.’

3.

Ik wilde op Vital wachten in een portiek in de Koloniënstraat. Hij zou zo langs komen fietsen, ik moest hem tegenhouden.

Maar wanneer ik aarzelend om de hoek keek, zag ik zijn fiets al tegen de cementen boord van ons gele bakstenen huis staan, vlak naast de voordeur, ik kon me onmogelijk vergissen. Mijn hart bonsde in mijn keel. Ik slikte nog eens, maar mijn slokdarm zat dicht.

Lang, het leken wel uren, stond ik te rillen in de kou. Even dacht ik aan mijn leerlingen, zou ik hen ooit terugzien, zou ik hun nog les kunnen geven?

Het schuldigste voelde ik me tegenover Vital, ik durfde niet te bedenken wat Vital op datzelfde moment bij die heerschappen meemaakte. Hij werd zeker onder druk gezet. Zou ik Vital ooit terugzien? Dit kon niet waar zijn. Ons leven begon pas, we wilden zoveel nog samen. We kenden elkaar amper vijf jaar, vijf intense jaren.

Het werd donker. Het beloofde een heldere avond te worden met de maan in het eerste kwartier. Wat stond ik daar te doen? Vitals fiets stond nog altijd tegen de gevel, vlak bij die donkergroene DKW. *Deutsche Kinderwagen*, dacht ik erbij, uit gewoonte.

Toen ik voor de zoveelste keer om de hoek keek, ging de voordeur open en werd Vital buitengeduwd. Hij draaide zijn hoofd naar zijn fiets, alsof hij daarmee op de vlucht kon slaan. De langste Max hield Vitals arm in een houdgreep en duwde met een knie in zijn knieholte zodat hij voorover boog. De andere Max opende de achterdeur van de DKW, waar Vital moest inschuiven. In een oogwenk keek hij opzij, naar mij, dacht ik, hoopte ik. Onzin. Maar het beeld van zijn verwarde haren, zijn rechte neus, zijn spitse kin prentte ik voor altijd in mijn geheugen.

DE WENDING

1.

Ik zag Vital voor het eerst op het podium van het volkshuis in onze wijk. Dat moet in het vroege najaar van 1937 zijn geweest, bij de komst van een grote groep Spaanse vluchtelingen. Voor hun onderdak, kleding en voedsel was veel geld nodig en dus organiseerden we een solidariteitsfeest.

Na te helpen bij het pannenkoekenbakken liep ik naar de andere kant van de grote zaal. Terloops keek ik naar dat podium, naar die man die zo vurig een gedicht voordroeg. Er hing tussen de rook van de gasvuren en de sigaretten zoveel geroezemoes dat hij zelfs door de micro moest roepen, maar de woorden die ik verstond waren helder uitgesproken in zuiver Nederlands, wat we in Antwerpen algauw geaffecteerd noemen. Ik luisterde aandachtiger naar die man. 'Als een wierookvat vol verlangen, loop jij door de klaarlichte avond, met je donkere lijf van verschaalde nardus en een brandende begeerte in je blik.' Met het kippennel op mijn armen luisterde ik met nog meer aandacht. Hij eindigde met een 'hongerige passie van hete kussen'. Dan vertelde hij dat dit een gedicht van Federico Garcia Lorca was die een jaar eerder, in augustus '36, door de aanhangers van de Spaanse generaal Franco was vermoord.

Ik keek zo gebiologeerd naar de man op het podium dat ik over een handtas op de grond struikelde. Die tas was van een dame die

bruine suiker over de pannenkoek van haar zoontje strooide. ‘Kun je niet uit je doppen kijken?’

Ik verontschuldigde me, maar kon mijn ogen ook daarna niet van het podium afhouden. De man las ondertussen een ander gedicht voor. Zijn stem was krachtiger dan je bij zo’n tenger lijf zou veronderstellen. Hij articuleerde zuiver en met zijn ingehouden gebaren toverde hij het hele podium om tot een marktplein in het zuiden van Spanje. Totaal iets anders dan de saaie speech eerder die dag van de communistische leider Jef Van Extergem of het optreden van de volksdansgroep. Tot nog toe vond ik het strijdkoor dat de zaal het Italiaanse Bella Ciao aanleerde, het beste optreden van de dag. Maar Vital op het podium bekoorde mij meteen het meest: ‘Je dijen gaan zoals de namiddag van het licht naar de schaduw. Je gitzwarte geheimenis verduistert je magnolia’s.’

Ik wou graag verder luisteren, maar moeder trok aan mijn arm.

Ze gaf me een mandje met enveloppes. ‘Kun jij dit van me overnemen? Jij bent zo goed in het verkopen van lotjes.’

‘Mama, ik wil kijken of de hoofdprijs al klaar is.’ Dat was het meest dringende, zelfs nog meer dan die man op het podium.

‘Ik wil naar huis, naar vader. Hij werd van de ene op de andere minuut onpasselijk. Hij zou later komen, maar is er nog niet. Ik word ongerust. Misschien moet ik de dokter roepen.’

Uiteraard begreep ik moeders vraag en nam haar mandje over. Maar voor ik aan de mensen die pannenkoeken zaten te eten lotjes zou verkopen, ging ik naar de groep breiende volkswomen. Zij maakten lapjes van tien bij tien centimeter. Ze lieten hun pen- nen razendsnel tikken en ratelden tegen elkaar om maar boven het lawaai van de zaal uit te komen.

Omdat ze zoveel mogelijk lapjes wilden breien, lieten ze de begin- en eindtouwtjes veel te kort, te kort om de vierkante decimeters aan elkaar te naaien. Dat probleem kon ik alleen oplossen door bij mijn zus Marja een haaknaald te vragen om daarna die bontgekleurde vierkanten met rode stopwol aan elkaar te haken.

Het was dringend, ik werkte ingespannen door, zo geconcentreerd dat ik niet eens merkte dat die man, Vital, naast me stond.

‘Heb jij dat gemaakt?’

Even was ik verstoord omdat hij me uit mijn concentratie haalde, maar dan herkende ik hem en glimlachte ik mijn gave gebit bloot.

‘Nee, de vrouwen hier uit de buurt. Iedereen heeft een vierkante decimeter gebreid en ik haak nu al die stukjes aan elkaar. Jeanne doet hetzelfde werkje.’ Ik wees naar de spichtige vrouw met het donkere opgestoken haar die samen met me aan tafel zat. Even tevoren was deze dame van minstens dertig uit het niets opgedoken om me te komen helpen. Ze vertelde dat haar zoon al groot was en thuis in zijn eentje schoolwerk zat te maken.

De man die zo vurig kon voordragen, voelde aan het lappen-deken.

‘Is dit ook om te verkopen?’

‘Nee, dit is de hoofdprijs. Je hebt toch al een lotje gekocht?’

‘Nee. Maar ik wil dat graag doen.’

Hij kocht vijf omslagen van een frank en vroeg mijn naam.

Daarop vroeg ik die van hem en zei ad rem: ‘Als jij Nahon heet, waarom draag je dan geen gedichten van Alice Nahon voor?’

‘Omdat ik Federico Garcia Lorca wil eren. Het is een ramp dat hij door de falangisten werd vermoord. Ik wil dat iedereen zijn gedichten leert kennen. Mijn vriend David heeft ze vertaald. Hij is journalist.’

Ik was bevangen door zijn woorden. Maar toen hij zijn hand op mijn schouders legde en vroeg of hij me later alleen kon zien, verstijfde ik. Licht blozend dacht ik weer aan mijn taak. ‘Ik moet nog veel lotjes verkopen.’

Magere Jeanne duwde ondertussen een mollige vrouw naar voren die al even weinig opgemaakt was en die zich voorstelde als Charlotte.

Mij keek ze niet aan, ze had uitsluitend oog voor Vital: ‘Ik vond je voordracht erg goed. Maar het kan nog beter. Ik heb conservatorium gevolgd. Samen kunnen we je dictie verbeteren.’

Ik liet hen achter, maar waar ik daarna ook langs de tafels kwam, overal voelde ik de blik van Vital. Ik kon het niet laten om bij de verkoop van de lotjes iets meer te lachen dan nodig, iets vaker een lok weg te steken en nog een extra knoopje van mijn gebloemde blouse open te zetten.

Hij bleef lang praten met die Charlotte en vervolgens deed hij heel geïnteresseerd bij het standje met de boeken van en over Marx, Lenin en Bakoenin. Daarna hing hij rond bij mijn identieke tweelingzus die met een aantal vrouwen uit de buurt pannelappen had gehaakt en bijpassende pannenonderzetters. Hij vroeg haar iets en ze wees lachend naar mij. Later dronk hij een pint bier aan de toog midden in de zaal en praatte hij met Thieu, een van de voorzitters van de volksdansgroep De Vedelaar die de laatste weken bijzonder veel aandacht had voor mijn zus Marja.

Ondertussen verkocht ik voor 700 frank lotjes. Alleen met die opbrengst konden we voor een middelgroot vluchtelingengezin drie maanden de huishuur betalen. Bovendien ging het allemaal om zuivere winst. We hadden alle prijzen gekregen, gratis en voor niets van de handelaars in de buurt. En dan waren er nog de zelfgemaakte prijzen, zoals de hoofdprijs, de deken met vierhonderd gebreide decimetertjes in alle kleuren van de regenboog, maar ook de pannelappen en -onderzetters.

Jef Van Extergem feliciteerde mij met de opbrengst. Normaal had dat mij veel plezier gedaan, maar die dag had ik alleen maar oog voor Vital, die weer naar het podium ging voor een nieuw gedicht. Helaas had ik geen tijd meer om te luisteren. Veel later, het was dan al donker buiten, won hij de hoofdprijs. Ik gaf hem het deken met drie klapzouen. Achteraf bekeken gaf ik me op dat moment al aan hem, maar dat had ik zelf niet door. Hij paradeerde met de lapjesdeken door de zaal en eindigde weer bij mij. 'Kan ik je naar huis brengen?'

Maar dat kon ik niet maken. Ik zei dat ik direct naar mijn vader moest. 'Hij voelt zich niet goed. Liever een andere keer.' Ik aarzelde nog even, maar beloofde resoluut: 'Later graag, heel graag.'

2.

De maanden daarop zagen we elkaar dikwijls, want elke Antwerpse wijk organiseerde onder impuls van de communistische partij een solidariteitsfeest, de ene keer om geld in te zamelen voor de overtocht van Baskische kinderen, de andere keer om matrassen aan te kopen en later om een leegstaand huis in te richten voor Joodse vluchtelingen.

Op initiatief van Charlotte stelden Vital, Jeanne en ik een act samen, aangevuld met een paar vrienden zoals Remy Gillis, een oudere vriend van Vital die gitaar speelde. Ik leerde een beetje accordeon spelen en maakte kostuums.

Voor of na Thieus volksdansgroep, waarvan Marja ondertussen ook lid was, was het aan ons. Ons repertoire breidde stelselmatig uit met gedichten van Herman Gorter of Kurt Tucholski. Als De Wending kregen we een zekere bekendheid in het progressieve milieu, vooral ook omdat we gratis optraden.

Na zo'n optreden vroeg Vital mij meer dan eens of hij me op zijn motor, een echte Motobécane, naar huis mocht brengen. Ik wou dat dolgraag, maar tegelijk voelde ik me als jonge vrouw verplicht hem uit te dagen. 'Pas als je voor mij een helm en een stofbril koopt.'

Op een dag in die winter spraken we met zijn allen in het Centraal Station af om te schaatsen op de Kalmthoutse heide.

Onder de korte rood-groene geruite jurk droeg ik een zwarte maillot die ik als een broek in mijn lederen laarsjes droeg. Tijdens de korte wandeling naar het perron voelde ik het gerende rokje heen en weer deinen. Vital had een te korte opbollende pantalon aan zoals in de mode was, en een mooie lichtgele kabeltrui die een van zijn zussen had gebreid.

We stapten in de trein en zo gauw we naast elkaar op de bank zaten, vertelde hij langs zijn neus weg dat hij een extra helm en stofbril had gekocht. Ik keek in zijn ogen, werd warm en week. Hij

glimlachte terug, allebei wisten we dat we elkaar wilden. Liever vandaag dan morgen.

De houten banken in de wagon derde klas waren hard, buiten vroom het en aarzelend vocht de zon tussen de zware wolken om aandacht. De anderen deden lacherig, maar daar merkten wij niets van en nog voor de trein in Kalmthout stopte, bleven we getweeën over. Achteraf konden we niet meer achterhalen of de anderen ons in de steek hadden gelaten of wij hen. We gingen op in elkaars verhalen in de hoop om toch maar zo duidelijk mogelijk te maken wie we waren. Boven ons won de zon het van de wolken.

‘Ja,’ beloofde ik hem later op die koude dag op de Kalmthoutse heide. ‘Ja, ik wil met u trouwen.’ We schaatsten verder op de ondergebonden noren over de vennen tussen de wolkige pluimen en het verstijfde riet. Op die ondertussen heldere middag lachte het leven ons toe, het leven en de liefde. Ik was amper twintig, maar ik was zeker van de liefde die ik voor deze man voelde. We kusten elkaar tot het ijs onder ons begon te kraken en we gejaagd achteruit elk een andere kant op schaatsten. We verloren elkaar tijdens onze tochten geen seconde uit het oog en kwamen dan quasi nonchalant in elkaars richting. Ik was zo gelukkig dat ik over het ven uitschreeuwde: ‘Ja, Vital, ik wil met u trouwen.’ Ik deed alsof ik op die ondergebonden schaatsen niet kon stoppen en ik vloog hem weer in de armen.

Even later gleed ik onderuit en botste met het hoofd tegen een bundel prikkeldraad die half uit het ijs stak. Het bloed gutste uit mijn hals. Vital stelpde de wonde door ze toe te duwen met zijn vingers, daarna met zijn zakdoek. Dan kuste hij de wonde en zei dat hij vanaf dan altijd zeker zou zijn dat hij zijn liefste kuste en niet per ongeluk mijn zus Marja.

De volgende dag maakten we al een ritje op zijn motor, met bril en helm, ik sloeg mijn armen om zijn middel. In de bochten liet ik mijn lichaam vloeiend met dat van hem bewegen, naar links, dan weer naar rechts.

3.

‘We zijn zo zot van mekaar, we willen trouwen.’ Op de motor reden we een paar maanden na onze eerste kus naar onze ouders. Ik was nooit gedoopt, van een katholiek huwelijk was geen sprake. Sommige leden van de familie Nahon vonden dat verwerpelijk. Vital maakte het geen snars uit, hij ging al lang niet meer naar de kerk.

Bij de ondertrouw merkte ik pas dat hij niet de titel van ingenieur voerde zoals hij bij onze kennismaking beweerde. ‘Ik studeer nog. Ik ga naar de avondschool,’ verdedigde hij zich. ‘Tegen de tijd dat het mijn beurt was, hadden mijn ouders hun bekomst gehad met die tien opstandige kinderen in colleges en athenea. Als laatste in de rij moest ik naar de vakschool, volgens hen kon ik daar mijn energie beter kwijt.’

Ik beloofde hem te steunen als hij een diploma wou halen. ‘Alleen door verder te leren kom je vooruit in het leven.’

Elise Hofkens werd als Elise Verloy geboren op 20 oktober 1917, meteen na haar zus.

Stadsarchief Antwerpen, Geboorteakte 1797